

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ В. М. ПЕРЕТЦА: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено життя й творчість видатного вченого, академіка та колекціонера стародавніх пам'яток літератури – Володимира Миколайовича Перетца. Розглянута культуротворча діяльність дослідника та її вплив на формування наукового потенціалу й досягнень в процесі культурного розвитку. Хронологічний принцип викладу матеріалу дозволив найбільш повно відтворити події життєвого шляху В. М. Перетца, оцінити його внесок в українську та російську культуру кінця XIX – початку XX століття.

Ключові слова: культура, стародавні пам'ятки літератури, історія театру, українознавство, культурні цінності.

Describes the life and work of V. N. Peretz, an outstanding scientist, academician and collector of ancient monuments of literature. Considered by cultural activity the researcher and its impact on the scientific potential and achievements in the process of cultural development. Chronological principle of presentation allowed the most complete to recreate life path V.N. Peretz, to evaluate its contribution to Ukrainian and Russian culture of the late XIX – early XX century

Key words: culture, ancient monuments of literature, theater history, Ukrainian, cultural values.

Перетц Володимир Миколайович (1870–1935) – філолог, літературознавець, педагог, мистецтвознавець, колекціонер стародавніх рукописів, фахівець у галузі джерелознавства, палеографії, археографії, фольклористики та історії театру; доктор російської словесності (1902); академік Петербурзької академії наук (1914), Української академії наук (УАН) (1919), Російської академії наук (РАН) (1925) (Академії наук СРСР), Всеукраїнської академії наук (ВУАН) (1926) (Академії наук УРСР), голова підвідділу охорони культурних цінностей при відділі народної освіти (1918), голова академічної комісії давнього українського письменства (1927), учасник процесу заснування УАН, організатор і голова товариства прихильників української історії, письменства й мови у Петрограді, організатор семінарію російської та української філології в Києві й Петрограді, автор та ініціатор офіційної записки РАН, поданої до Кабінету міністрів Росії «Про скасування утисків малоруського слова» з вимогою прав на вільний розвиток української мови та літератури, свободи друку.

В.М. Перетц є першим теоретиком наукового опису рукописних книг, творцем методичної основи науково-джерелознавчого описування книжкової пам'ятки. Бібліографія вченого нараховує понад 300 праць зі стародавньої літератури; поезії; української народної пісні; апокрифічної літератури; історії українського, російського, польського театрів; праць із джерелознавства, історіографії, бібліографії, текстології, палеографії. Велику цінність становить ко-

лекція давньоруських рукописів дослідника, що містить понад 60 українських рукописів XVI–XIX століть.

Незважаючи на загальне визнання заслуг В.М. Перетца, досі історія життя та діяльності видатного вченого не набула гідного висвітлення. Оскільки в радянські часи наука була заідеологізована, прогресивний вчений репресований, а його творчий доробок незаслужено забуто. Отже, *метою даної статті* є всебічний опис біографії В.М. Перетца – постаті в культурно-історичному процесі як його дослідника, з одного боку, та його творця, з іншого.

Володимир Миколайович Перетц народився 31 січня 1870 р. в Петербурзі у родині викладача математики, педагога-вихователя петербурзької гімназії Людинолюбного товариства – Миколи Григоровича Перетца (онук декабриста Григорія Абрамовича Перетца, племінник імператорського Держсекретаря Єгора Абрамовича Перетца). З п'яти років, після смерті батька Володимира Перетца, разом із братом виховувала мати, заробляючи на життя уроками музики. З дев'яти до дев'ятнадцяти років його навчання проходило у гімназії (інтернаті), де раніше працював його батько. Тяжкі життєві умови під час перебування в гімназії спонукали юнака до самонавчання. Так, він ґрунтовно засвоїв російську літературу, вивчив польську мову, в оригіналі ознайомився з творчістю класиків польського письменства. Поступово захопився народною творчістю, що перейшло у пошук народних пісень та вивчення сербського епосу. Цей інтерес до фольклору спонукав В. М. Перетца протягом всього життя досліджувати явища літератури у цьому взаємозв'язку. У подальшому свої здібності до гуманітарних наук він розвивав у Петербурзькому університеті, поступивши в 1889 р. на історико-філологічний факультет, де й здобув спеціальну освіту.

Наукові інтереси В. М. Перетца формувалися під впливом науковців В. І. Ламанського, О. І. Соболевського, О. М. Веселовського, Л. М. Майкова, які сприяли зародженню інтересу до давнього руського письменства в усіх його відгалуженнях. Він захопився поетикою та міжлітературними зв'язками, історією української мови та літератури. Це стало початком його наукової діяльності – дослідження давньої літератури. Він працював зі спеціальною літературою, вдосконалював знання з польської та сербської мов. Від 1892 р. науково-літературна робота молодого науковця почала висвітлюватися у публікаціях. У студентські роки В.М. Перетц навчався в драматичній школі літературно-художнього товариства. Його захоплення театром згодом відбилося в серії праць з історії давнього російського, українського, польського театру.

У 1893 р. В. М. Перетц закінчив навчання в університеті та був залишений О. І. Соболевським на кафедрі російської мови та словесності для підготовки до професорського звання. Молодий фахівець розпочав офіційну педагогічну діяльність. В цьому ж році він був обраний членом російського географічного товариства по відділенню етнографії. Основною тематикою наукових інтересів дослідника стали проблеми киево-русько-української давнини. Особливу увагу він приділяв історії української літератури: драматичній літературі XVII–XVIII століть, віршам й пісням у записах XVI–XVIII століть. Він досліджував твори І. П. Котляревського, історію російських казок, ранні твори О. С. Грибоедова та І. А. Крилова. Науковець багато працював у рукописних збірниках Петербурга й

Москви. Його роботи друкувалися в часописах «Бібліограф», «Історичний вісник», «Київська старовина».

З 1896–1903 рр. він, як приват-доцент, читав лекції з історії давньої руської та російської літератури. З кінця 1890-х рр. В. М. Перетц досліджував історію розвитку давньої російської та української віршованої поезії, розпочав вивчати київські рукописні зібрання. На цей час дослідник опублікував значну кількість віршів, видобутих з архівів. Наслідком його плідної наукової діяльності стала праця «Історико-літературні дослідження та матеріали», том перший, яка вийшла друком у 1900 р. [1]. Вона була одночасно й фундаментальним дослідженням, і збіркою великого масиву матеріалу. Робота була успішно захищена як магістерська дисертація та удостоєна половинної академічної премії імені Митрополита Макарія [2, 54]. В. М. Перетц став магістром російської мови та словесності. Третій том праці став докторською дисертацією, що вийшла друком у 1902 р. й стала вінцем визнання високого наукового рівня вченого. Автор вдруге одержав половинну академічну премію імені Ломоносова, був прийнятий у члени наукових товариств: товариство прихильників давньої писемності та нефілологічне товариство при Петербурзькому університеті [2, 54].

Навесні 1903 р. вченого було обрано екстраординарним професором кафедри історії російської мови та словесності історико-філологічного факультету університету св. Володимира в Києві. Восени, переїхавши до Києва, він виконував обов'язки секретаря історико-філологічного факультету й тимчасово здійснював керівництво факультетом. Також В. М. Перетц продовжив плідну науково-дослідницьку та викладацьку роботу, в якій літературне українознавство посіло одне з перших місць. Водночас із курсом давньої російської літератури XI–XIII століть він вперше почав викладати історію українського письменства.

У 1906 р. В. М. Перетца затверджено на посаді ординарного професора. Влітку цього року вчений виступив у газеті «Київські відгуки» та часописі «Київська старовина» з проектом відкриття в університетах кафедр української історії, літератури, мови, етнографії, звичаєвого права, а також склав і підписав доповідну записку про скасування заборони української мови [3, 35]. У цей період професор активно займався викладацькою діяльністю на Вищих жіночих курсах, читав історію європейського театру й драми в музично-драматичній школі М. В. Лисенка. Він активно допомагав керівнику драматичного відділу школи М. П. Старицькому, а також був рецензентом прем'єр Київського театру М. М. Соловцова.

Від першого року викладання в університеті В. М. Перетц розпочав семінарські заняття з групою студентів-філологів, яких залучав до самостійної науково-дослідницької роботи. Діяльність групи поступово стала продуктивнішою і 10 жовтня 1907 р. відбулося перше організаційне засідання семінарію – неофіційного добровільного гуртка, який згодом став центром філологічної науки в Києві [2, 55]. Він мав офіційну назву «Семінарій російської філології при університеті св. Володимира під керівництвом проф. В. М. Перетца» [4, 46]. Учасники Семінарію досліджували російську, українську мови та літературу. Вони вивчали широке коло проблем загальнометодологічного плану з історії та теорії літератури, засвоювали методiku, прийоми, засоби аналізу й синтезу літературних явищ. Семінаристи

студіювали питання історіографії літератури, археографії, палеографії, текстології, історії літератури Київської Русі, нової й новітньої літератури, методології та історії науки, поетики й теорії літератури, народної словесності, міфології, церковного й народного мистецтва. В курсі семінарію вперше вивчалися життя та діяльність видатних українських діячів науки і культури: І. П. Котляревського, В. Б. Антоновича, О. Я. Кониського, Ф. М. Колесси, О. О. Потебні, П. Г. Житецького, Лесі Українки, Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка. Навчання ґрунтувалося на науковій розробці рукописних матеріалів. Специфіка методології дослідження спадщини, за В. М. Перетцем, полягала в тому, що вона включала в себе методи як історико-джерелознавчого, так і історико-книгознавчого аналізу пам'ятки [5, 47].

З 1910–1916 рр. під керівництвом професора було організовано дев'ять екскурсій учасників семінарію до Петербурга (чотири рази), Москви, Полтави, Катеринослава, Житомира, Ніжина, а також (після переїзду В. М. Перетца до Петрограда) до Києва. Учасники Семінарію вивчали давні й найважливіші пам'ятки літератури, які зберігалися в музеях, архівах, бібліотеках, перевіряли покажчики описів і друкованих каталогів, описували рукописи, стародруки, збирали дані для наукових праць, виступали з доповідями. Звіти про роботу учасників екскурсій друкувалися у київських «Університетських відомостях» [4, 46]. Семінарій В. М. Перетца перетворився на школу першовідкривачів – ні до неї, ні після неї ніхто не вніс стільки нового й невідомого матеріалу в історію російського і особливо українського письменства, насамперед давньої доби [2, 55]. З цієї філологічної школи вийшла ціла когорта дослідників української, російської, індійської, арабської та інших мов і літератур, книгознавців, етнографів, бібліографів, музикознавців, яка залишила нестертий слід у різних суспільних науках, працюючи вже головним чином у радянський час, – В. П. Адріанова-Перетц, О. В. Багрій, С. Д. Балухатий, О. П. Баранников, С. О. Бугославський, С. Ю. Гаєвський, О. С. Грузинський, М. К. Гудзій, О. К. Дорошкевич, М. О. Драй-Хмара, І. П. Єрьомін, М. Я. Калинович, К. О. Копержинський, В. І. Маслов, С. І. Маслов, О. М. Маслова (Шуляк), О. А. Назаревський, Б. В. Нейман, В. М. Отроковський, Д. М. Ревуцький, Т. П. Сушицький, Є. К. Тимченко, І. І. Фетисов, П. П. Филипович, С. Ф. Шевченко, С. О. Щеглова та інші [2, 56].

За період науково-дослідницької роботи В. М. Перетц накопичив величезний документальний матеріал. Ним був опрацьований величезний масив відомостей з історії української літератури, мови, мистецтва, поезії та козацтва, що відбивав первинні відомості певних ланок соціального устрою та життя українського народу. Вийшло друком чимало дослідницьких праць у галузі українознавства, переважно з історії старовинної української лірики, українського театру й драматургії. У 1907 р. В. М. Перетц побував у Польщі, де вивчав твори польських поетів епохи Відродження й стилю бароко. Це надало йому змогу з'ясувати витоки російського і українського поетичного стилю.

З 1908 р. вчений здійснював активну діяльність у заснованому Українському науковому товаристві (УНТ), входячи до числа керівних кадрів і виконуючи редакторську роботу (разом з М. С. Грушевським і М. П. Василенком) його наукових записок. Науковець заклав важливі передумови для успішної роботи філологічної секції УНТ: залучив до співпраці відомих філологів, накреслив програму діяльності секції, організував всебічну розробку питань української філології (уніфікації граматики, складання історичних, термінологічних і тлу-

мачних словників, дослідження генези української мови). В першій книзі записок УНТ він опублікував програмну статтю «Найближчі завдання вивчення історії української літератури» [2, 57], що віддзеркалила сутність проблем й окреслила завдання й перспективи. Цього ж року він очолив філологічну секцію наукового товариства імені Шевченка. Також В. М. Перетц активно працював у його «Записках», в «Україні», «Літературно-науковому віснику», «Вістях відділу російської мови та словесності» та інших українських виданнях.

У цілому, у період 1905–1910 рр. вийшла друком низка його досліджень, присвячених історії української культури, мови, літератури [6 – 8]; українською мовою були видані джерелознавчі праці [9 – 12]. У Києві вчений надрукував понад ста робіт, переважна більшість яких була присвячена українознавству. З 1905 – 1917 рр. В. М. Перетц майже щорічно підбивав підсумки розвитку вітчизняної медієвістики – публікував детальні критико-бібліографічні огляди праць з джерелознавства, давньоруської літератури та палеографії, – огляди щодо часткових питань і проблем давньої літератури [2, 57].

Навесні 1914 р. за видатні досягнення в галузі вивчення російської та української літератур і народної словесності В. М. Перетц був обраний академіком Петербурзької академії наук і восени того самого року повернувся до Петрограда. Він поновив викладацьку діяльність у відділенні російської мови та словесності Академії наук, на вищих жіночих курсах та на вищих педагогічних курсах. Викладав курси історії давньої руської, російської, української, білоруської літератур та фольклор. Також він переніс сюди діяльність свого Семінарію. Вчений розпочав масштабну роботу зі створення тлумачної бібліографії давньої руської літератури, організувавши спеціальну комісію; написав низку нових праць з історії театру й давньої української літератури.

З осені 1917 р. В. М. Перетц був відряджений до Самари з метою вивчення й опису місцевих рукописних зібрань та участі в створенні й організації діяльності Самарського університету, в якому він викладав до травня 1921 р. Академік ще раз організував Семінарії, а також історико-філологічне товариство. У 1918 р. Самарський губернський революційний комітет рад призначив академіка головою підвідділу охорони культурних цінностей при відділі народної освіти. В рамках цього призначення В. М. Перетц працював над збиранням пам'яток культури, мистецтва, цінних книг, рукописів, які передав до місцевого музею та університету. Він також працював у губернському архіві як експерт, склав опис рукописних книг і стародруків.

У 1919 р. В. М. Перетца обрано позаштатним академіком УАН. Він поновив викладацьку діяльність, що тривала до 1925 р. Після цього він залишив педагогічну діяльність і працював лише у двох академіях: ВУАН і РАН. Водночас працював в Інституті мов і літератур та в Інституті історії мистецтв.

У 1921 р. В. М. Перетц створив Товариство прихильників української історії, письменства й мови у Петрограді. У 1923 та 1924 рр. він двічі звертався до Наркомосу УРСР з питанням щодо створення науково-дослідного інституту або кафедри українознавства в Петрограді й просив допомоги в здійсненні цього задуму [3, 37]. Однак ця ідея не була реалізована.

У 1926 р. вчений став штатним академіком ВУАН. В цьому ж році в серії «Збірників історико-філологічного відділу» він опублікував свою монографію

«Слово о полку Ігоревім. Пам'ятка феодальної України-Русі XII віку» [13], яка підсумувала більш ніж столітні досягнення літературознавчої та інших наук і багаторічну працю самого автора над найвидатнішою пам'яткою літератури Київської Русі.

У складі історико-філологічного відділу ВУАН у 1927 р. В. М. Перетц організував і очолив Комісію давнього українського письменства, яка об'єднала фахівців Києва, Ленінграда, Москви, які займалися вивченням і підготовкою до наукового видання пам'яток українського письменства з найдавніших часів; складанням бібліографії української літератури та пошуками ще не виявлених і не виданих старовинних українських текстів. За редакцією комісії вийшли друком три «Наукових збірники», що стали новим значним внеском у джерельний фонд української літератури, розкрили ряд аспектів літературних взаємин України з Польщею, Росією та іншими країнами [2, 58].

Продовжуючи свою науково-літературну діяльність, В. М. Перетц у 1929 р. видав третій випуск «Досліджень та матеріалів з історії старовинної української літератури XVI–XVIII ст.» (у 1926 – перший, у 1928 – другий), в якому опублікував п'ятнадцять розвідок про різні пам'ятки давньої української літератури [14]. Протягом 1930–1933 рр. він працював над четвертим томом, який вийшов з друку в 1962 р.

Влітку 1933 р. В. М. Перетц за станом здоров'я склав із себе обов'язки голови комісії давнього українського письменства. Однак продовжив працювати в галузі українського літературознавства, беручи активну участь в товаристві прихильників української історії, письменства та мови.

У своїх дослідженнях і працях академік В. М. Перетц дотримувався панівної в українській науці й суперечної офіційним радянським настановам тези про українськість пам'яток і літературних традицій княжого Києва й був рішучим противником будь-якого встрявання партійних чи урядових чинників у справи науки [3, 34]. Отже, подальша доля науковця, як і багатьох інших, була пов'язана з судовою справою, сфабрикованою Ленінградським обласним державним політичним управлінням, яке, збираючи компромат в різних містах (Ленінград, Москва, Київ, Харків), продовжило розпочату у 1930–1932 рр. в Україні фабрикацію «контрреволюційних націоналістичних» справ. Зв'язки з Україною, де саме проводилася боротьба з «українським буржуазним націоналізмом», стали приводом, щоб залучити вченого до справи, яка фабрикувалася. Його заарештували 11 квітня 1934 р., виключили з дійсних членів Академії наук СРСР та УРСР. Судили В. М. Перетца – за його відсутності – 16 червня 1934 р. Він отримав три роки заслання до Саратова, де продовжив працювати над описом рукописних зібрань, які були опубліковані вже після його смерті (24 вересня 1935 р.).

9 липня 1957 р. дружина В. М. Перетца – В. П. Адріанова-Перетц – домоглася реабілітаційного рішення суду й поновлення В. М. Перетца в дійсних членах обох академій. У 2009 р. групою видатних науковців та громадських діячів (проф. В. С. Брюховецький, акад. І. М. Дзюба, акад. М. В. Попович, акад. В. М. Складенко, письменник М. Ф. Слабошпицький, голова Спілки театральних діячів України Л. С. Танюк, історик літератури А. Й. Рудзицький) було підписано звернення до органів влади з проханням увічнити пам'ять академіка

В. М. Перетца, встановивши пам'ятний знак на будинку Інституту філології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка. 17 березня 2010 року відбулося засідання постійної комісії Київради з питань культури та туризму, на якому було розглянуто звернення Національної академії наук на адресу комісії з проханням сприяти встановленню меморіальної дошки на пошану видатного вченого – славіста В. М. Перетца. Комісія ухвалила підтримати це питання [15]. Також 8 грудня 2010 р. було проведено засідання комісії з питань найменувань та пам'ятних знаків виконавчого органу Київської міської ради. Згідно з протоколом засідання пропозицію Національної академії наук України про встановлення меморіальної дошки В. М. Перетцу на будинку Інституту філології Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка було вирішено підтримати за умови встановлення всередині будинку [16].

Таким чином, присвятивши своє життя науці, В. М. Перетц безперервно займався розшукуванням, відчитуванням-розшифруванням і публікацією незліченої кількості матеріалів з давніх рукописів, переважно скорописних. Велику археографічну роботу проведено ним у Києві, де він описав рукописи зібрання Всенародної бібліотеки України, рукописи бібліотеки Києво-Печерської лаври, бібліотек Софійського собору, Михайлівського монастиря і університетської бібліотеки. Особлива роль В. М. Перетца полягає у тому, що він першим узагальнив камеральну практику опису рукописів, запровадив уніфікований археографічний та історико-книгознавчий опис рукописних книг і стародруків, описав пам'ятки давньоруської писемності й друку [5, 48]. Завдяки його невтомній діяльності в науковий обіг було введено численні факти з історії та теорії літературознавства, визначено проблеми й перспективи розвитку літератури в рамках окремих етапів і стилів художньої творчості в Україні, розкрито природу багатьох явищ української літератури в контексті європейських і світових літератур.

Дослідником було здійснено велику роботу у галузі історії театру. Він був організатором значних збірників – «Старовинний театр в Росії» (1923) та «Старовинний спектакль в Росії» (1928). Протягом багатьох років він розшукував і публікував пам'ятки давнього театру, свої праці, присвячені цієї проблематиці.

Бібліографія досліджень В. М. Перетца, упорядкована В. П. Адріановою-Перетц, нараховує 318 позицій, але фактично кількість праць дослідника значно більша, оскільки не розкрито зміст його праць, які складаються з низки окремих розвідок; не згадано рецензій на прем'єри театру М. М. Соловцова; опущено замітки та дрібніші статті в енциклопедіях, різних журналах.

Велике значення для збереження й залучення до наукового обігу національних культурних цінностей мала діяльність В. М. Перетца, пов'язана із колекціонуванням. Колекція рукописних зібрань вченого має унікальну цінність, оскільки є скарбницею культурного надбання слов'янської єдності. Дослідник знайшов чимало українських рукописів у збірнях Москви, Ленінграда, Харкова, Мінська та інших міст. Ця пошуково-накопичувальна праця з літературно-історичної давнини стала збірною фактажевою україністики. Внаслідок архівних розшуків у різних сховищах України, Росії та Білорусії він збагатив уявлення про пам'ятки руської, української та білоруської літератур великою кількістю рукописних текстів, які до нього не вивчалися й не публікувалися. Особливо багато матеріалів здобув В. М. Перетц з історії стародавньої віршової та пісен-

ної української поезії, української драматургії, питання про вплив стародавньої російської літератури на українську літературу XVI–XVII століть.

Поряд із власною науковою роботою В. М. Перетца, як історика стародавньої літератури, слід високо оцінити також його роль як голови створеної ним наукової школи, що багато й плідно працювала над вивченням української літератури. Дослідження учасників його школи стали надбанням українського та загальнослов'янського літературознавства. Так, життя та діяльність невідомого вченого В. М. Перетца, його науковий спадок стали безцінним внеском у становлення й розвиток українознавства; збереження самотності, унікальності національної культури та її зв'язку з культурами інших народів; мали значний вплив на передачу інтелектуальних надбань майбутнім поколінням.

Література

1. *Перетц В.* Историко-литературные исследования и материалы / В. Перетц. – СПб. : Типо-Литография Ф. Вайсберга и П. Гершунина, 1900. – Т. I : Из истории русской песни, ч. 2 : Приложения. – 212 с.
2. *Махновець Л.* Володимир Перетц: (До 100-річчя від дня народження корифея рос. та укр. філології) / Л. Махновець // Радянське літературознавство. – 1970. – № 1. – С. 52–60.
3. *Матвеева Л. В.* Доля видатного славіста-українознавця Володимира Перетца / Л. В. Матвеева // Східний світ. – 2007. – № 2. – С. 32–44.
4. *Гудзій М. К.* Пам'яті академіка В. М. Перетца (1870–1935) / М. К. Гудзій // Радянське літературознавство. – 1965. – № 12. – С. 45–49.
5. *Міщук С.* Археографічно-бібліографічна школа В. М. Перетца в Україні (1907–1914) / С. Міщук // Історіографічні дослідження в Україні. – 2008. – Вип. 18. – С. 47–58.
6. *Перетц В. Н.* К истории украинского искусства / В. Н. Перетц // Археологическая летопись Южной России. – 1905. – № 1/2. – С. 45–48.
7. *Перетц В. Н.* Былая старина Межигорского монастыря искусства / В. Н. Перетц // Археологическая летопись Южной России. – 1905. – №1/2. – С. 32–40.
8. *Перетц В. Н.* Новые данные для истории старинной украинской лирики / В. Н. Перетц // Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. – 1907. – Т. 12. – № 1. – С. 144–184.
9. *Перетц В.* Матеріали до історії української літературної мови / В. М. Перетц // Записки НТШ. – 1905. – Кн. 5. – С. 1–32.
10. *Перетц В. М.* Українське питання в освітленні польського поета XVII віка : [В. І. Коховського] / В. М. Перетц ; [пер. І. Кривецький]. – Львів : Вид-во НТШ, 1906. – 17 с.
11. *Перетц В.* Польські пісні, записані українцем при кінці XVII століття / В. М. Перетц // Записки НТШ. – 1906. – Т. 74. – С. 141–144.
12. *Перетц В. М.* Українські думи / В. Н. Перетц // ЛНВ. – 1907. – № 4. – С. 22–30.
13. Слово о полку Игоревім – пам'ятка феодальної України-Руси XII віку. – К., 1926. – 351 с.
14. *Перетц В. Н.* Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI–XVIII веков / В. Н. Перетц. – Л. : АН СССР, 1929. – 255 с.
15. Витяг з протоколу № 4 засідання постійної комісії Київради з питань культури та туризму (Комісії) [Електронний ресурс] : від 15 квіт. 2010 р. № 29/292-045. – Режим доступу: <http://www.aej.org.ua/statements/776.html>
16. Протокол № 2 засідання комісії з питань найменувань та пам'ятних знаків виконавчого органу Київської міської рада (Київської міської державної адміністрації) [Електронний ресурс] : від 08 груд. 2010 р. – Режим доступу: <http://www.aej.org.ua/statements/776.html>